

Ks. HELMUT EKERT
Gliwice

OPACTWO BENEDYKTYŃSKIE W KRZESZOWIE — CENTRUM ODNOWY LITURGICZNEJ NA ŚLĄSKU (1919–1945)

Dzisiejsza odnowa liturgiczna nie jest wyłącznie dziełem Soboru Watykańskiego II. Poprzedziło ją powolne dojrzewanie, wyrażające się w działalności ośrodków Ruchu Liturgicznego w Europie Zachodniej. Wiodącą rolę w procesie odnowy liturgicznej odegrały opactwa benedyktyńskie (Solesmes, Beuron i Maria Laach w Niemczech, Maredsous i Mont César w Belgii)¹.

Śląsk, przynależny w tym czasie do Prus, był pod wpływem niemieckojęzycznych ośrodków Ruchu Liturgicznego, zwłaszcza niemieckich i austriackich. Obserwatorzy życia liturgicznego na Śląsku podkreślali bardzo aktywny udział wiernych w liturgii jeszcze przed reformą liturgiczną II Soboru Watykańskiego. Była to niewątpliwie zasługa działających na Śląsku ośrodków liturgicznych, w tym opactwa benedyktyńskiego w Krzeszowie, ruchu młodzieżowego w Nysie oraz wzorowo prowadzonego duszpasterstwa przez duchowieństwo śląskie, które było otwarte na ówczesne „znaki czasu”². Znaczne piętno na oddziaływanie duszpasterskie duchowieństwa śląskiego wywarła prekursorska działalność liturgiczna ks. Stanisława Stephana na terenie diecezji wrocławskiej i poza jej granicami. Jego bliskie kontakty z opactwem benedyktyńskim w Krzeszowie przyczyniły się do odnowy liturgicznej na Śląsku³.

Upływająca w bieżącym roku dziewięćdziesiąta rocznica osiedlenia się benedyktynów z praskiego opactwa Emaus w Krzeszowie jest okazją do przypomnienia wielkiej roli, jaką odegrali benedyktyni krzeszowscy w dziejach Ruchu Liturgicznego na Śląsku.

Artykuł niniejszy w formie szkicowej chce ukazać dzieje opactwa krzeszowskiego, wkład mnichów w formację liturgiczną duchowieństwa, prowadzony przez nich apostołat liturgiczny wśród wiernych oraz działalność wydawniczą.

---

¹ Por. B. NEUNHEUSER, *Sto lat ruchu odnowy liturgicznej zapoczątkowanej przez O. Prospera Guérangera. Przeszłość i perspektywy*, RBL 29 (1976), s. 195–207.

² H.J. SOBECZKO, *Z dziejów Ruchu Liturgicznego na Śląsku*, WUDO 31 (1976), s. 117.

³ Zob. H. EKERT, *Ks. Stanisław Stephan (1867–1926) jako pionier ruchu liturgicznego na Śląsku*, (Opolska Biblioteka Teologiczna 32), Opole 1999.

1. Opactwo benedyktyńskie w Krzeszowie (Grüssau)

Krzeszów jest niewielką miejscowością malowniczo położoną nad rzeką Zadną w Kotlinie Krzeszowskiej na Dolnym Śląsku, w powiecie kamiennogórskim. Obecnie liczy około 2500 mieszkańców. Od strony administracji kościelnej jest parafią przynależną do diecezji legnickiej⁴. Obecny zespół architektoniczny dawnego opactwa cysterskiego powstał w XVIII w. i należy do najwybitniejszych dzieł, jakie pozostawiła po sobie epoka baroku w Europie⁵, a świątynia Matki Bożej Łaskawej (bazylika mniejsza od 1998 r.) przez znawców kultury i sztuki jest nazywana „Europejską Perłą Baroku”. Jednak początki opactwa krzeszowskiego sięgają pierwszej połowy XIII w.

W dniu 9 maja 1242 r. księżna Anna (wdowa po Henryku II Pobożnym, poległym w bitwie z Tatarami w 1241 r.) ufundowała benedyktynom z czeskich Opatowic klasztor św. Wawrzyńca. Położony był w lesie Kresobor (Grissobor)⁶. Konwent benedyktyński przetrwał do 1289 r. Zakonnicy przekazali swoje dobra księciu świdnickiemu Bolko I i wrócili do swego pierwotnego klasztoru w Opatowcach, który znajdował się w ciężkiej, kłopotliwej sytuacji. Dotychczasowy klasztor wydawał się księciu zbyt marny, dlatego wybudował nowy kościół z klasztorem, do którego sprowadził 1292 r. cystersów z Henrykowa. W 1810 r. nastąpiła kasata klasztoru i przejęcie jego dóbr przez państwo⁷. Przez ponad 100 lat pieczę nad klasztorem miało duchowieństwo diecezjalne. W 1919 r. do Krzeszowa za zgodą biskupa wrocławskiego, kard. A. Bertrama, przybyli znowu benedyktyni, tym razem z opactwa Emaus w Pradze. Początkowo wspólnota liczyła sześciu ojców i dwóch braci. Pomimo trudności związanych z nabyciem nieruchomości klasztornych, konwent od wewnątrz rozwijał się i powiększał. To spowodowało, że złożono do Stolicy Apostolskiej wniosek o podniesienie klasztoru do samodzielnej placówki zakonnej (*Prioratus conventualis*). W dniu 25 kwietnia 1922 r. papież Pius XI podniósł klasztor w Krzeszowie do przeoratu konwentualnego, a 19 czerwca 1924 r. do rangi opactwa (*Abtei „Domus Gratiae Sanctae Mariae” in Grüssau*)⁸. Pierwszym opatem został trzydziestoletni o. Albert Schmidt z opactwa Weingarten, a zarazem pięćdziesiąty w dotychczasowej historii Krzeszowa⁹. Nowy opat przejął wspólnotę, która liczyła czterdziestu zakonników. Od samego początku duchowemu rozwojowi konwentu towarzyszyła idea zaczerpnięta z opactwa Emaus — uroczyste, przykładne

⁴ SIOSTRY BENEDYKTYNKI Z KRZESZOWA, *Sanktuarium Matki Bożej Łaskawej w Krzeszowie*, w: S. ARASZCZUK (red.), *Dziedzictwo wiary Diecezji Legnickiej*, Legnica 1997, s. 45.

⁵ H. DZIURLA, *Krzeszów*, Wrocław 1974, s. 5.

⁶ N. VON LUTTEROTTI, *Kloster Grüssau im Wandel der Jahrhunderte*, w: *Abtei Grüssau einst und jetzt*, Landeshut 1924, s. 9.

⁷ *Tamże*, s. 10–11.

⁸ A. ROSE, *Kloster Grüssau*, Stuttgart – Aalep 1974, s. 178–179.

⁹ N. VON LUTTEROTTI, *Reihenfolge der Äbte von Grüssau*, w: *Abtei Grüssau einst und jetzt*, s. 18.

celebrowanie liturgii i włączenie wiernych do aktywnego w niej udziału¹⁰. Otwartość opata Alberta na propagowanie idei Ruchu Liturgicznego i aktywizowanie swoich współbraci prowadziło do ożywionego apostołatu liturgicznego opactwa także poza murami klasztoru. Niewątpliwy wpływ na działalność liturgiczną opactwa krzeszowskiego miały kontakty z opactwem Maria Laach, zwłaszcza z opatem Ildefonsem Herwegenem, i wysyłanie mnichów z Krzeszowa na kursy liturgiczne do tego ośrodka odnowy liturgicznej¹¹. To zamiłowanie do liturgii i odkrywanie bogactwa życia liturgia przez prowadzoną działalność rekolekcyjno-liturgiczną mnichów sprawiły, że opactwo krzeszowskie wkrótce stało się głównym ośrodkiem liturgicznym promieniującym na cały Śląsk.

Do opactwa należała parafia, która powstała 1818 r. W chwili przybycia benedyktynów do Krzeszowa proboszczem był kapłan diecezjalny, ks. dziekan Józef Lux. Funkcję tę pełnił od 1891 r. do 1930 r. Po nim parafię, liczącą 1500 wiernych, przejęli mnisi, którzy od samego początku, dzięki otwartości ks. Luxa, mogli wprowadzać idee Ruchu Liturgicznego w duszpasterstwo parafialne¹².

Niemalym osiągnięciem opata krzeszowskiego dla wspólnoty zakonnej było powołanie w 1928 r. studium filozofii, w którym kształcili się także zakonnicy z opactwa z Emaus z Pragi i Lubina koło Poznania. Na studia teologii wyjeżdżali do opactw w Beuron, Trier i Maria Laach. Natomiast studia specjalistyczne mnisi kontynuowali na Uniwersytecie we Wrocławiu¹³.

Do rozświetlenia opactwa na Śląsku i we wschodnich Niemczech przyczyniła się działalność rekolekcyjno-kaznodziejska i dydaktyczna o. Mikołaja von Luttermotta na temat historii klasztoru i architektury kościołów Matki Bożej Łaskawej i św. Józefa oraz kapliczek krzeszowskich¹⁴.

Ważnym wydarzeniem dla opactwa było odrestaurowanie obrazu Matki Bożej Łaskawej w 1937 r., co przyczyniło się do ożywienia ruchu pielgrzymkowego¹⁵. Pielgrzymi uczestniczący w liturgii celebrowanej przez zakonników i konferencjach mieli okazję wnikać w ducha liturgii i piękno śpiewu chorałowego.

Niestety, cień na ożywioną działalność opactwa rzuciło zaangażowanie się opata Alberta w 1933 r. w politykę III Rzeszy, przez co utracił zaufanie kard. A. Ber-

¹⁰ ROSE, *Kloster Grüssau*, s. 180.

¹¹ *Archiv der Abtei Maria Laach. Abt Albert Schmidt (Korespondenz von Abt mit Abt I. Herwegen 1924–1946)*; por. B. LOB, *Albert Schmitt, Abt in Grüssau und Wimpfen, sein Kirchenpolitisches Handeln in der Wiemar Republik und in Dritten Reich*, Köln 2000, s. 63–67.

¹² ROSE, *Kloster Grüssau*, s. 167–171; M. HAASE, *Die religiös-kulturelle Entwicklung der Grüssauer Gemeinde seit der Neubesiedlung des Klosters*, w: A. ROSE (red.), *Grüssauer Gedenkbuch*, Stuttgart 1949, s. 100–101.

¹³ *Tamże*, s. 186–187.

¹⁴ *Tamże*, s. 185; zob. N. VON LUTTEROTTI, *Vom unbekanten Grüssau I. Heilige Zeiten und Orte*, Grüssau brw.

¹⁵ *Tamże*, s. 188.

trama i kleru diecezjalnego. Ojcowie sporadycznie byli zapraszani z wykładami i pomocą duszpasterską do parafii, a sam opat krzeszowski zajmował się wyłącznie pracą piśmienniczą. Jednak ten epizod nie zakłócił życia wewnątrz klasztoru. Mnisi, których z roku na rok przybywało, dalej intensyfikowali swoją działalność rekolekcyjno-liturgiczną¹⁶.

Wybuch II wojny światowej zakłócił tę aktywną pracę opactwa na rzecz upowszechniania idei Ruchu Liturgicznego. Spośród 63 członków konwentu 40 powołano do służby wojskowej. W 1940 r. klasztor został spacyfikowany przez nazistów i zamieniony na obóz przesiedleńczy. Podczas wojny zginęło siedmiu ojców i siedmiu braci zakonnych¹⁷.

Po zakończeniu wojny Krzeszów został włączony do Polski. Dla miejscowej ludności i zakonników był to okres dalszego cierpienia. Przygotowywano na tych terenach akcję wysiedlenia ludności narodowości niemieckiej. Już w kwietniu 1946 r. rozpoczęto wysiedlać mieszkańców Krzeszowa, natomiast benedyktyni niemieccy zostali zmuszeni do opuszczenia klasztoru 12 maja 1946 r., który przekazali siostrze benedyktynek wysiedlonym ze Lwowa. W klasztorze do listopada 1954 r. pozostali mnisi, którzy wykazali się inną przynależnością narodową. Byli to: o. N. von Lutterotti, o. Bruno i dwaj bracia: Florian i Gunther¹⁸. W 1947 r. wysiedleni ojcowie założyli nową filię krzeszowskiego opactwa: opactwo św. Piotra w Bad Wimpfen w Westfalii¹⁹. Dla podtrzymania duchowej łączności z wysiedlonymi parafianami z Krzeszowa i uczestnikami prowadzonych przez nich kursów formacyjnych organizowali spotkania i wydawali czasopismo „Grüssauer Rundbrief”²⁰.

2. Formacja liturgiczna duchowieństwa

Benedyktyni krzeszowscy, podobnie jak ks. S. Stephan, byli przekonani, że dzieło odnowy liturgicznej wejdzie w duszpasterstwo parafialne, jeśli sami duszpasterze będą przeniknięci duchem i mocą liturgii. To przekonanie legło u podstaw ich działalności formacyjnej wśród duchowieństwa, którą rozwijali wielokierunkowo.

Pierwszym przejawem formacji liturgicznej było wzorowe celebrowanie liturgii przez wspólnotę zakonną i aktywny udział w niej parafian. Dla duszpasterzy był to najlepszy, pogładowy sposób przeżywania liturgii i odkrywania bogactwa życia liturgią oraz konfrontacji teorii z praktyką pastoralną.

¹⁶ Tamże, s. 185–186.

¹⁷ A. ROSE, *Die beschlagene der Abtei Grüssau 1940–1945*, w: TENZE (red.), *Grüssauer Gedenkbuch*, s. 170–175.

¹⁸ TENZE, *Unser Abschied von Grüssau*, w: TENZE (red.), *Grüssauer Gedenkbuch*, s. 192–199.

¹⁹ *Kloster Grüssau — 80 Jahre seit der Wiedererhebung zur Abtei*, „Schlesien in Kirche und Welt” 4 (2004), s. 66.

²⁰ A. ROSE, *Aus unserer Pfarrfamilie*, „Grüssauer Rundbrief” 210 (1994), s. 6.

Drugim polem działalności formacyjnej benedyktynów stanowiły liczne wykłady, rekolekcje i kursy liturgiczne, które organizowali w murach klasztoru. Uczestniczyli w nich nie tylko kapłani z diecezji wrocławskiej, ale i innych diecezji z Niemiec, Czechosłowacji i Austrii. Od 1926 r. do rozpoczęcia II wojny światowej rokrocznie prowadzono od 6 do 8 kursów liturgicznych. Liczba uczestników przekraczała możliwości kwaterunkowe klasztoru. Wykłady liturgiczne prowadzili najczęściej mnisi: przeor Justyn Albrecht, o. Wolfgang Czemin, o. Willibrord Bughardt, o. Romuald i o. Raban Muth. Przeor Justyn, który był najbardziej zaangażowany w opactwie w propagowanie i pogłębianie idei Ruchu Liturgicznego, przyczynił się do opracowania w formie szkicowej ujednoczonego cyklu wykładów liturgicznych, które służyły pomocą ojcom w prowadzeniu kursów, konferencji i tygodni liturgicznych²¹. Podejmowali przede wszystkim takie zagadnienia, jak: ustosunkowanie się duszpasterza do liturgii i Ruchu Liturgicznego, rozumienie i pielęgnowanie życia liturgicznego przez samych kapłanów i wiernych, owoce płynące z życia liturgią oraz wychowanie do umiłowania liturgii. Należy tutaj wskazać, że wielu duszpasterzy wypowiadało się bardzo pozytywnie co do przekazywanych treści i uznało potrzebę rozwijania życia liturgicznego wśród kapłanów²².

Trzecim obszarem pracy formacyjnej wśród duchowieństwa były regularne wykłady na konferencjach dekanalnych i rekolekcje dla kapłanów poza opactwem. Począwszy od 1920 r. ojcowie byli zapraszani do dekanatów: Kamienna Góra, Jelenia Góra, Lubomierz, Wałbrzych, Tritnov (Czechy). Konferencje głosili: przeor Justyn Albrecht, o. Zygfryd Reimann, o. Marcin Tschichoflos, o. Mikołaj Luterotti i o. Placyd Rupprecht²³. Ten rodzaj oddziaływania również miał wielki wpływ na permanentną odnowę liturgii w parafiach, w których sami duszpasterze, przeniknięci rozumieniem ducha i znaczenia liturgii, mogli stać się nauczycielami swoich wiernych. Nie sposób nie wspomnieć o licznych wyjazdach ojców z Krzeszowa do parafii i domów zakonnych na rekolekcje, tzw. tygodnie liturgiczne, kursy śpiewów chorałowych²⁴. Ich obecność, prelekcje i ćwiczenia inspirowały także duszpasterzy do zaangażowania się w upowszechnianie idei Ruchu Liturgicznego.

Czwartym przedsięwzięciem w rozwijaniu życia liturgicznego w parafii była działalność piśmiennicza i wydawnicza opactwa (omówiona jest w pkt. 4).

W procesie formacji liturgicznej kleru istotne znaczenie miały kontakty benedyktynów krzeszowskich z alumnami wrocławskiego Fakultetu Teologicznego. Po raz pierwszy w 1924 r. na świętowanie liturgicznej uroczystości Wniebowstąpienia Pańskiego przybyło do Krzeszowa 40 alumnów wraz z ojcem duchownym, o. Ksa-

²¹ Archiwum Sióstr Benedyktynek w Krzeszowie (dalej: ASB), *Chronik von Grüssau*, 1929, s. 5.

²² *Tamże*, 1928, s. 2.

²³ A. ROSE, *Die Benediktinerabtei Grüssau als liturgisches Zentrum in Deutschland (1919–1945)*, Archiv 31 (1973), s. 216.

²⁴ *Zob. ASB, Chronik von Grüssau*, 1927, s. 8–9; 1930, s. 6; 1938, s. 5.

werym Duninem-Borkowskim²⁵. Należy wspomnieć, że niemal każdego roku studenci teologii albo z ojcem duchownym, albo dyrektorem Konwiktu, dr. E. Tinscherem, przybywali na tę uroczystość do opactwa²⁶. W kronice klasztornej odnotowano ich obecność także w 1930 r. w uroczystość Świętych Apostołów Piotra i św. Pawła²⁷. Oprócz alumnów z Wrocławia pogłębienia liturgicznego w Krzeszowie poszukiwali studenci teologii z Trewiru²⁸, seminarzyści z luterńskiego Seminarium Przepowiadania Słowa Bożego we Wrocławiu²⁹ i w Nowogrodźcu (Naumburg am Queis)³⁰. Benedyktyni z Krzeszowa, zwłaszcza przeor Justyn, byli również zapraszani do seminarium wrocławskiego na rekolekcje i dni skupienia. O. Justyn prowadził wykłady o charakterze dogmatyczno-liturgicznym (*lex orandi i lex credendi*) oraz o wykorzystaniu liturgii w przepowiadaniu homiletycznym³¹. Należy podkreślić, iż alumni przybywali do Krzeszowa także w okresie wakacji jako goście, by uczestniczyć w różnych formach odnowy życia religijnego i liturgicznego. Doświadczenia przeżyte podczas wspólnotowych celebracji liturgicznych miały istotny wpływ w odkryciu ówczesnej liturgii jako żywego źródła życia Kościoła i przeszczepieniu ich w przyszłym pastoralno-liturgicznym posługiwaniu.

Nie bez wpływu na umiłowanie liturgii i chorału gregoriańskiego przyszłych duszpasterzy miało uczestnictwo w rekolekcjach profesorów Uniwersytetu Wrocławskiego, pracowników Kurii Biskupiej i odpowiedzialnych za liturgię w kościele katedralnym. Kronikarz wymienia m.in. A. Schulza, B. Poschmanna, H. Hofmanna, B. Walde, H. Webera, H. Domsa, F. Wagnera, proboszcza katedry — P. Lukaszczyka, dyrygenta chóru katedralnego — P. Bläschke, z duszpasterstwa Akcji Katolickiej oraz chrześcijańskiego miłosierdzia — J. Ferche³². Ich uczestnictwo w konferencjach i przykładowej liturgii benedyktyńskiej świadczy o wielkim autorytecie i zaufaniu, jakimi darzyli mnichów krzeszowskich.

3. Apostolat liturgiczny wśród wiernych

Przekonanie o istotnej roli liturgii w formowaniu prawdziwego ducha chrześcijańskiego było powodem licznych przedsięwzięć duszpasterskich, jakie podejmowało opactwo benedyktyńskie. Benedyktyni krzeszowscy, którym proboszcz Lux dał wolną rękę w pracy duszpasterskiej, od samego początku dbali o liturgiczne

²⁵ *Tamże*, 1924, s. 3.

²⁶ *Tamże*, 1925, s. 8; 1927, s. 7; 1929, s. 6; 1936, s. 8.

²⁷ *Tamże*, 1929, s. 6.

²⁸ *Tamże*, 1937, s. 11.

²⁹ *Tamże*, 1927, s. 7.

³⁰ *Tamże*, 1938, s. 10.

³¹ *Tamże*, 1929, s. 5; 1930, s. 6.

³² *Tamże*, 1927, s. 6; 1936, s. 8; 1937, s. 11; 1938, s. 9.

wychowanie wiernych na terenie swojej wspólnoty parafialnej. Po raz pierwszy w święto św. Szczepana 1928 r. parafianie z Krzeszowa zgromadzeni na sumie świątecznej czynnie uczestniczyli w śpiewie gregoriańskim. Później sześciotygodniowe ćwiczenia stałych części *Missa de Angelis* w szkole i stowarzyszeniach parafialnych sprawiły, że większość wspólnoty parafialnej wykonywała śpiew chorałowy na przemian z chórem klasztornym. Od tego czasu w każdą niedzielę i święta kościelne wspólnota parafialna w czasie celebrowanej liturgii wykonywała chorał gregoriański wspólnie z mnichami³³. Uznanie dla tej wzorcowej liturgii parafialnej wyraził Pius Parsch, który przewodniczył Mszy konwentualnej w 1929 r. w uroczystość Wniebowstąpienia Pańskiego³⁴. Na uwagę zasługuje dobrze przygotowana liturgia *Triduum Sacrum* i świąt wielkanocnych, która ściągала do Krzeszowa licznych wiernych ze Śląska, Brandenburgii, Saksonii i Pomorza³⁵. W okresie Wielkiego Tygodnia ojcowie, szczególnie opat Albert Schmidt, przeor Justyn i o. Bonifacy, prowadzili konferencje mistagogiczne, aby umożliwić wiernym świadomy udział w misterium męki, śmierci i zmartwychwstania Chrystusa³⁶.

To postawienie na liturgię z czynnym udziałem wiernych było realizacją wskazań papieża Piusa X dotyczących odnowy Kościoła i pogłębienia życia religijnego wśród wiernych poprzez apostolat liturgiczny³⁷. Tym zaleceniom papieża Piusa X był wierny o. Justyn, który dążył, aby wspólnota parafialna była formowana przez liturgię. Już w 1925 r. wygłosił wykład o konieczności czynnego udziału wiernych w liturgii na zorganizowanym przez ks. Stephana we Wrocławiu spotkaniu dla kapłanów — miłośników liturgii. Obok treści teoretycznych zawarł w prelekcji szereg praktycznych wskazań wprowadzenia wiernych do aktywnego uczestnictwa w liturgii³⁸.

W trosce o godne i pobożne wykonywanie funkcji liturgicznych opactwo zorganizowało po raz pierwszy w 1934 r. wykłady formacyjne dla służby ołtarza, zwłaszcza ministrantów i kościelnych. Zajęcia liturgiczne prowadzili: zakrystianin o. Leander, o. Raban i brat Aleksy³⁹.

Nowatorską inicjatywą Krzeszowa był pierwszy kurs szkoleniowy dla kościelnych, który odbył się od połowy października do połowy grudnia 1937 r., pod przewodnictwem podprzeora o. Leandra. Impuls mobilizujący do tej pracy formacyjnej wypłynął także z Kurii Biskupiej we Wrocławiu. Dlatego na inauguracji kursu 14 października był również obecny przedstawiciel kurii odpowiedzialny za dusz-

³³ *Tamże*, 1928/1929, s. 4.

³⁴ *Tamże*, 1929, s. 6; por. ROSE, *Die Benediktinerabtei Grüssau*, s. 218.

³⁵ *Tamże*, 1931, s. 2; ROSE, *Die Benediktinerabtei Grüssau*, s. 215.

³⁶ *Tamże*, 1926, s. 8; 1927, 1928, s. 4; 1932, s. 7; 1933, s. 6; 1938, s. 4.

³⁷ ROSE, *Die Benediktinerabtei Grüssau*, s. 214, 219.

³⁸ J. ALBRECHT, *Die Notwendigkeit der Einführung in die Liturgie*, „Benediktinische Monatschrift“ 9 (1927), s. 3–4, s. 119–129.

³⁹ ASB, *Chronik von Grüssau*, 1934, s. 7.

pasterstwo w diecezji. W kursie uczestniczyło 8 kandydatów. Obejmował 18 wykładów tygodniowo z następujących przedmiotów: liturgika, religia, historia Kościoła, historia sztuki, liturgia a muzyka kościelna, łacina kościelna, normy prawne związane z posługą kościelną i zajęcia praktyczne. Zajęcia zakończyły się egzaminem i wręczeniem świadectwa promującego do wykonywania w parafii posługi kościelnej. W tym doniosłym wydarzeniu uczestniczył urzędnik z Kurii Biskupiej we Wrocławiu, dr K. Engelbert, który wyraził uznanie dla tej działalności formacyjnej w diecezji⁴⁰. W następnym roku odbył się kolejny kurs dla kościelnych⁴¹. Wybuch drugiej wojny światowej uniemożliwił pracę formacyjną w tym zakresie. Po zakończeniu wojny, po przesiedleniu, ojcowie kontynuowali kursy szkoleniowe dla kościelnych na terenie Niemiec⁴².

W trosce o formowanie osobowości chrześcijańskiej ojcowie z Krzeszowa, zwłaszcza, opat Albert i przeor Justyn, organizowali dla młodzieży, studentów, nauczycieli i szlachty wykłady, rekolekcje, kursy filozoficzno-teologiczne⁴³. Ta formacja pogłębiająca wiedzę religijną i wprowadzająca do czynnego uczestnictwa w liturgii przygotowywała ich do apostołskiej działalności w parafii, do aktywizacji wszystkich uczestników celebracji liturgicznych. Te środowiska uformowanego laikatu były wtedy bardzo pomocne w ożywianiu i uzdrawianiu życia chrześcijańskiego oraz ukazaniu liturgii jako zwornika życia wspólnoty parafialnej.

Wielkie znaczenie dla pielęgnowania w parafiach śpiewu gregoriańskiego miały kursy szkoleniowe dla organistów i dyrygentów chórów, tzw. *Choraltagung*. Należy podkreślić, że w czasie tych spotkań etos zawodowy odpowiedzialnych za liturgię od strony muzycznej był pogłębiany w wymiarze dogmatyczno-liturgicznym i praktycznym. Te zajęcia były prowadzone nie tylko przez mnichów krzeszowskich (o. Justyn, o. Grzegorz, o. Romuald), ale zapraszano także innych muzyków kościelnych m.in. dyrygenta chóru katedralnego we Wrocławiu — dr Bläschke i przeora Dominika z Beuron⁴⁴.

Mnisi krzeszowscy apostołat liturgiczny prowadzili nie tylko w ramach opactwa, ale wyjeżdżali do licznych parafii i wspólnot zakonnych, gdzie przeprowadzano tzw. Tygodnie Liturgiczne, kursy śpiewu chorałowego, rekolekcje, misje. W ten sposób ruch odnowy liturgicznej zataczał coraz większe kręgi i docierał do wielu parafii śląskich (parafie dekanatów: Kamienna Góra, Wrocław, Gliwice, Bytom, Zabrze, Racibórz, Opole, Koźle, Strzelce Opolskie, Głubczyce), w głąb Niemiec, Austrii i Czech⁴⁵.

⁴⁰ *Tamże*, 1937, s. 5–6.

⁴¹ *Tamże*, 1938, s. 4.

⁴² ROSE, *Die Benediktinerabtei Grüssau*, s. 221.

⁴³ ASB, *Chronik von Grüssau*, 1926, s. 8; 1927 s. 9; 1930, s. 6–7; 1931, s. 3; 1932 s. 7.

⁴⁴ F.X. BUCHALI, *Der schlesische Klerus und die Benediktiner von Grüssau*, w: ROSE (red.) *Grüssauer Gedenkbuch*, s. 145; ASB, *Chronik von Grüssau*, 1929, s. 5; 1934, s. 7.

⁴⁵ ASB, *Chronik von Grüssau*, 1925, s. 5–6; 1927, s. 9; 1927/1928, s. 4; 1930, s. 6.–7; 1932, s. 7; 1933, s. 6–7; 1936, s. 9; 1938, s. 5; 1939, s. 6.

Aktywizacja wiernych do świadomego i czynnego uczestnictwa w liturgii, jak pisze jeden z ojców, A. Rose, nie była jakimś *hobby* niektórych ojców, ale był to cel i zadanie całego opactwa⁴⁶. Benedyktyni krzeszowscy nie uprawiali liturgii „za szkłem”, ale poprawnością celebracji liturgicznych z udziałem wiernych i pracą formacyjną zgłębiającą rzeczywistość liturgii prowadzili wiernych do czynnego i świadomego uczestnictwa w liturgii parafialnej, by mogła się ona stać źródłem ich prawdziwego ducha chrześcijańskiego.

4. Działalność wydawnicza

Dla propagowania i pogłębiania świadomości liturgicznej wielką rolę odgrywa działalność edytorska. Rozpowszechnianie w publikacjach wiedzy liturgicznej, wydawanie tekstów i śpiewów liturgicznych należało do jednych z celów programu Ruchu Liturgicznego⁴⁷. Na ziemi śląskiej pierwsze wydawnictwo liturgiczne (*Verlag für Liturgik*) zostało założone przez pioniera Ruchu Liturgicznego na Śląsku, ks. Stanisława Stephana⁴⁸. Ożywiona działalność jego ośrodka wydawniczego stanowiła mocny impuls dla rozwoju odnowy liturgicznej na Śląsku oraz w przyległych regionach⁴⁹.

Bliskie kontakty i współpraca ks. Stephana w apostołstwie liturgicznym z benedyktyniami z Krzeszowa skłoniły go do przekazania własnego wydawnictwa właśnie temu opactwu, które od samego początku prowadziło ożywioną działalność liturgiczną. Ks. Stephan, znając doskonale działalność liturgiczną mnichów, dzieło swojego życia przekazał w godne ręce. Był przekonany, że ojcowie dalej poprowadzą „pochodnię odnowy” liturgicznej na Śląsku.

Benedyktyni z Krzeszowa, otrzymując po śmierci w spadku także prawa do jego dorobku pisarskiego, dokonali zapisu o tym fakcie w swojej kronice. Kronikarz zakonny zanotował m.in.: „Materialna wartość spadku po ks. Stephanie była nieznaczna, jednak dziedzictwo duchowe, które nam zostawił, ma przed sobą wielką przyszłość. Całe wydawnictwo przeszło na nas”⁵⁰.

Jak wynika z przedstawionej wyżej działalności liturgicznej opactwa krzeszowskiego, należy stwierdzić, że — rzeczywiście — benedyktyni przejąwszy wydawnictwo liturgiczne po ks. Stephenie owocnie kontynuowali i rozwijali dzieło odnowy liturgicznej na Śląsku.

⁴⁶ ROSE, *Die Benediktinerabtei Grüssau*, s. 219.

⁴⁷ J. KOPEĆ, *Ruch liturgiczny, reforma i odnowa liturgiczna*, RBL 4-5 (1965), s. 270-271.

⁴⁸ EKERT, *Ks. Stanisław Stephan*, s. 90.

⁴⁹ A. HANKE, *Priester und Liturgie*, SPB 47 (1927), s. 201.

⁵⁰ *Chronik von Grüssau 1926/1927*, s. 4.

Odpowiedzialność za pracę wydawniczą powierzono o. Othmarowi Spöthowi, który również opublikował artykuł na temat formacji liturgicznej kleru prowadzonej przez ks. Stephana⁵¹.

Wydawnictwo liturgiczne w Krzeszowie prowadziło swoją działalność przez wznawianie prac ks. Stephana i publikowanie wielu nowych pomocy liturgicznych. Niektóre dzieła ks. Stephana wymagały nowego opracowania przez benedyktynów. Do ponownie wydanych publikacji ks. Stephana należą: *Karwochenbuch für das Volk*; *Die kirchliche Begräbnisfeier*; *Choralgesänge für das Volk*; *Ostermesse*; *Die kleine marianische Offizium*; *Christus in der Liturgie*; *Unsere Kleinen beim Jeziskind*; *Missa de Angelis*⁵².

Należy tutaj jeszcze wspomnieć o ostatnim, wielkim i cennym dziele ks. Stephana, jakim było przetłumaczenie na język niemiecki i objaśnienie brewiarza rzymskiego *Das kirchliche Stundengebet oder Das römische Brevier*⁵³. Drugi tom brewiarza został wydany przy współpracy opactwa benedyktynów w Krzeszowie i Wydawnictwa Pusteta w Regensburgu⁵⁴.

Nowe wydania prac Stephana, służące jako pomoce liturgiczne dla wiernych, rozchodziły się w dużym nakładzie. Dla przykładu, teksty śpiewów do ośmiu mszy chorałowych dla ludu *Choralgesänge für das Volk* wydane w 16-stronicowych zeszytach rozeszły się do wybuchu II wojny światowej w 2 milionach egzemplarzy, a *Missa de Angelis* doczekała się siedmiu wydań o łącznym nakładzie 200 tysięcy egzemplarzy⁵⁵. Świadczyło to o wielkim zapotrzebowaniu na tego rodzaju publikacje i ogromnej roli, jaką odegrały w ożywieniu czynnego udziału wiernych w sprawowanej liturgii oraz uznaniu trudu podjętego przez śląskiego liturgistę — ks. Stephana.

W 1930 r. wydawnictwo krzeszowskie z myślą o prowadzących śpiew chorałowy i wykonujących go wydało w opracowaniu o. Bonifacego Gatterdama z opactwa Coesfeld *Kurzgefasste Einführung in den Choral*⁵⁶. Natomiast w 1934 r. do tekstów śpiewów chorałowych ukazało się dla organistów towarzyszenie organowe prof. V. Gollera *Orgelbegleitung zu den Meßgesängen*⁵⁷. Także szczególnego znaczenia osiągnęły opracowane przez o. Othmara Spötha śpiewy oficjum brewiarzowego, zwłaszcza niedzielnych nieszpórów i komplety z *Breviarum Romanum* (tzw. *Sonntagsvesper*, *Muttergottesvesper* i *Das Abendgebet* znane też jako *Grüssauer*

⁵¹ O. SPÖTH, *Erzpriester Dr. Stephan und liturgische Fortbildung des Klerus*, LZ 1 (1929), s. 27–31.

⁵² EKERT, *Ks. Stanisław Stephan*, s. 93–94.

⁵³ *Das kirchliche Stundengebet oder Das römische Brevier*, t. I: *Advent bis Ostern*, München 1926; t. II: *Ostern mit Schluß des Kirchenjahres*, Regensburg 1927.

⁵⁴ *Tamże*, *Przedmowa*, s. I.

⁵⁵ ROSE, *Die Benediktinerabtei Grüssau*, s. 218–219.

⁵⁶ B. GATTERDAM, *Kurzgefasste Einführung in den Choral*, Grüssau 1930.

⁵⁷ ROSE, *Die Benediktinerabtei Grüssau*, s. 218.

Komplet). Krzeszowskie wydawnictwo rozprawdzało równie¿ towarzyszenie organowe do ¿piewu komplety opracowane przez J. Frei *Orgelbegleitung zur Komplet*, wydane przez Wydawnictwo Pusteta w Regensburgu⁵⁸.

W trosce o duchow¹ formacjê kapłanów przez liturgiê wydano w formie manuskryptu opracowanie o. Justyna Albrechta *Priesterleben und Priesterwirken aus dem Opfer der heiligen Messe*⁵⁹. Ksi¹¿eczka, skierowana zwłascza do kapłanów, miała przygotowaæ duszpasterza do własciwego udziału w liturgii, a przez niego wpłyn¹c na ¿wiadome, czynne i pobo¿ne uczestnictwo w Eucharystii u wiernych.

Z my¿l¹ o kapłanach i ¿wieckich wydano w okresie wojennym pracê liturgiczn¹ równie¿ w formie manuskryptu tego¿ samego autora: *Liturgie im Frömmigkeitsleben der Gegenwart*⁶⁰. Opracowanie posiadaj¹ce charakter formacyjno-liturgiczny pragnie wskazaæ, jak nale¿y całe ¿ycie chrze¿cijaŃskie oprzeæ na liturgii.

Dla pogłêbienia wiary chrzcielnej i jej mę¿nego wyznawania w okresie zmagañ Ko¿cioła z ideologi¹ nazistowsk¹ wielk¹ rolê odegrała czterokrotnie wznawiana ksi¹¿eczka wspomnianego wy¿ej benedyktyna *Taufbesinnung*⁶¹. Dla czynnego uczestnictwa dzieci w tym sakramencie wydano ulotkê *Taufbesinnung für Kinder*⁶².

Na uwagê zasługuje równie¿ wydany przez wydawnictwo pierwszy zeszyt formacyjny o. Placyda Rupprechta *Das Opfer als Gabendarbringung* w serii *Das Opfer im Unterricht*⁶³. Stanowi on studium katechetyczne na temat ofiary Mszy ¿w. w ujęciu ¿w. Tomasza. Według autora przekazane w nim treści mog¹ byæ wykorzystane podczas liturgicznych tygodni, wykładów, w szkole i na spotkaniach stowarzyszeŃ chrze¿cijaŃskich.

Dla o¿ywienia czynnego uczestnictwa w nabo¿eŃstwach, zwłascza maryjnych, wydano szereg ulotek z tekstami i ¿piewami liturgicznymi: *Ein Wallfahrtsgang durch die Marienkirche zu Grüssau; Gebete und Gesänge beim der Abteikirche in Grüssau; Marienlob (zwei mittelalterliche Mariengesänge); Bußgesänge zur Fastenzeit (O Herr, blick her [Atende, Domine], Hab Erbarmen [Miserere et pace]); Rufe zur Gottesmutter; Christus-Rufe; Grüssauer Wallfahrtlied; Allerheiligen Litanei*⁶⁴.

Na uwagê zasługuje ulotka pod hasłem *Ihn Christus Jesus eine neue Schöpfung (Gal. 6, 15)*, przypominaj¹ca chrze¿cijaninowi poprzez biblijne teksty dzieŃ chrztu, I Komunii ¿w., bierzmowania, a zakonnikowi dzieŃ profesji zakonnej⁶⁵.

⁵⁸ ASB, *Verlagverzeichnis*, Grüssau in Schlesien brw, s. 4–7.

⁵⁹ J. ALBRECHT, *Priesterleben und Priesterwirken aus dem Opfer der heiligen Messe. Gedanken für Prietereizen*, Grüssau 1932.

⁶⁰ TENZE, *Liturgie im Frömmigkeitsleben der Gegenwart*, Grüssau 1942.

⁶¹ TENZE, *Taufbesinnung*, Grüssau, wyd. IV, brw.

⁶² ASB, *Taufbesinnung für Kinder*.

⁶³ P. RUPPRECHT, *Das Opfer als Gabendarbringung*, w: *Das Opfer im Unterricht*, z. 1, Grüssau 1932.

⁶⁴ ASB.

⁶⁵ Tam¿e.

Dla pełnego zobrazowania piśmienniczej działalności liturgicznej benedyktynów z Krzeszowa w ramach krzewienia idei Ruchu Liturgicznego na Śląsku należy także wskazać, że oprócz wyżej przedstawionych opracowań, szereg artykułów o charakterze formacyjno-liturgicznym zostało opublikowanych w czasopismach duszpasterskich („Bistumblatt Erzdiözese Breslau”, „Ostdeutsches Pastoralblatt”) i benedyktyńskim („Benediktinische Monatschrift”).

Apostolat liturgiczny krzeszowskiego opactwa prowadzony przez działalność edytorską doskonale wspierał jego dzieło odnowy liturgicznej na Śląsku. Opracowania i materiały liturgiczne służyły pomocą nie tylko ojcom benedyktynom podczas prowadzonej wewnątrz klasztoru aktywności liturgicznej, ale docierały przez kapłanów i świeckich — uczestników rekolekcji i kursów liturgicznych do wielu parafii, które stawały się zaczynem wiązania życia chrześcijańskiego z liturgią. Świadczą o tym zapisy kronikarza klasztornego o rozchodzących się w poszczególnych latach dziesiątkach tysięcy egzemplarzy broszur ze śpiewami i tekstami liturgicznymi oraz cytowana w niniejszym artykule książka *Grüssauer Gedenkbuch*, opracowana przez o. A. Rose.

Benedyktyni z Krzeszowa, upowszechniając idee Ruchu Liturgicznego, stali się na Śląsku głównym ośrodkiem ruchu i odnowy liturgicznej. Apostolat liturgiczny, który prowadzili, ukazał piękno i godność ówczesnej liturgii rzymskiej oraz kształtował nową duchowość wierzących przez wewnętrzne przeżywanie liturgii. Ich wieloaspektowa działalność liturgiczna przygotowywała grunt do odnowy liturgicznej na Śląsku po *Vaticanum II*.

Benediktinerabtei Grüssau — das Zentrum der liturgischen Erneuerung in Schlesien (1919–1945)

Zusammenfassung

Die heutige Erneuerung der Liturgie ist nicht nur ein Werk des zweiten Vatikanischen Konzils. Sie wurde vorbereitet durch das Wirken der Zentren der liturgischen Erneuerung. Hauptrolle in der liturgischen Bewegung spielten die Benediktinerabteien. In Schlesien führte nach der bahnbrechenden Liturgietätigkeit von Stanislaus Stephan ein sehr lebhaftes Liturgieapostolat die Benediktinerabtei in Grüssau.

Die Feierlichkeit anlässlich der 90-jährigen Übersiedlung der Benediktinerabtei von Prag nach Grüssau ist eine gute Gelegenheit die Geschichte der liturgischen Bewegung der Grüssauer Mönche in Schlesien und ihre bedeutende Rolle zu erinnern.

Der vorliegende Artikel stellt zuerst kurze Geschichte der Grüssauer Abtei dar. Weiter bespricht der Autor den Einsatz der Mönche in der liturgischen Ausbildung des Klerus. Die liturgische Fortbildung der Priester führten die Mönche auf vielerlei Weise. Vor allem durch

die Musterzelebration der Liturgie, Vorträge, Liturgiekurse, Anteil an Dekanatskonferenzen und regelmäßigen Einkehrtage für Geistliche. In der Ausbildung der Priester spielten eine große Rolle die Kontakte der Grüssauer Benediktiner mit den Alumnen der Breslauer Katholisch-Theologischen Fakultät.

Große Bedeutung hatte auch das liturgische Apostolat der Grüssauer Benediktiner unter den Laien. Es diente einer größeren Aktivität der Gläubigen in der Liturgie, einer würdigen und frommen Ausführung der liturgischen Funktionen und Pflege des gregorianischen Gesangs. Im liturgischen Leben einer Pfarrgemeinde war auch die schriftstellerische Tätigkeit und Verlegung der Bücher wichtig.

Durch die Verbreitung der liturgischen Bewegung wurde die Benediktinerabtei in Grüssau Hauptzentrum der liturgischen Bewegung und Erneuerung in Schlesien. Ihre mehrseitige liturgische Tätigkeit trug zur liturgischen Reform in Schlesien nach dem zweiten Vatikanischen Konzil bei.